

SLOVENSKA ROMANTIKA

Pri nas označujemo ta čas od 1809 (izid Kopitarjeve slovnice, francoska zasedba Ilirskih provinc) pa do leta 1848 (marčna revolucija). Leta 1809 je prisel večji del Slovenije pod Francijo in ta čas je premaknil nase razmere, ki jih potem ni mogel zbrisati pritisk avstroogrške reakcije, ki je trajal do 1848. Avstrijci so morali po vrnitvi marsikaj upoštevati: okrepila se je zavest nacionalne skupnosti, začel se je upor proti nemški prevladi, večje je bilo prizadevanje za slovenski jezik in kulturo. V tem času je oblast začela dajati več pravic slovenscini. V francoski Iliriji je bilo več slovenskega pouka in zato je bilo treba poskrbeti za slovenske knjige (Vodnik). Na slovensko besedo pa so morali misliti tudi tam na slovenskem ozemlju, ki je ostal pod Avstrijo (?). Avstrijci so leta 1812 volili ustanovitev stolice za slovenski jezik v Gradcu in tam je predaval Vodnikov učenec Janez Primic. Ljubljana pa je dobila taka predavanja leta 1817, predavatelj je bil Franc Metelko.

Nasa romantika je bila svetovljansko usmerjena in slovenske prispevke so tiskali tudi nemski listi, posebno pomembna je bila literarna priloga ljubljanskega tednika Illyrisches Blatt - Ilirski list. Slovenskemu jeziku so posvečali vedno več skrbi. Za zgled je bila najprej Vodnikova slovnica, novo vzpodbudo pa je dajala Kopitarjeva slovnica. Z njo je Kopitar razodel ljubezen do slovenskega jezika in povzdignil slavo slovenskega jezika. Kopitar pa je podpiral nazadnjasko kroge, ki so imeli svoj pogled na potrebe nasega kulturnega življenja, ti krogi so namreč videli pomen dela v verski ni moralni vzgoji in gospodarskem izobrazevanju ljudstva in so zato zagovarjali utilitarno (utile - koristen) pisanje, ki služi cilju. Druga skupina slovenskih izobrazencev pa se je trudila, da bi ustvarila Slovincem pravo umetniško literaturo po evropskih zgledih. Ta literatura naj bi pridobila tudi izobrazence za slovenscino in slovenskost. Ta skupina se je odlikovala po svojem demokratičnem in svobodoljubnem duhu.

Za slovenske gospodarske razmere pred letom 1848 je značilna zaostalost, za družbene razmere pa nastajanje domače buržoazije. Delavski razred je bil tedaj še malostevilen in brez razredne zavesti. Položaj slovenskega kmečkega ljudstva pa je bil zelo slab. Družbene sile na Slovenskem so bile porazdeljene v napredni in reakcionarni tabor. Tretjo skupino pa so predstavljali se Ilirci, ki so se navdusevali za kulturno in politično spojitve vseh južnih Slovanov, v cemer so videli resitev pred nemskim pritiskom. Tudi panslavizem (združitve vseh narodov pod vodstvom Rusije) se je razširil med delom slovenske buržoazije. Napredni tabor na Slovenskem pa je videl resitev v zlomu absolutizma. Hoteli so politično osamosvojitve vsega slovenskega ljudstva, s tem pa njegov napredek in ureditev socialnega položaja. Konservativne kroge imenujemo tudi starejša romantična generacija.

Za starejšo slovensko romantiko je značilno, da kaže mocan nemski vpliv in se ukvarja predvsem z jezikoslovjem in pa z ljudsko starino. Velik odmev pri nas so imele Herderjeve misli o Slovanih, ki so po Herderju omikano ljudstvo, vendar zatirano. Tudi Nемец Friedrich Schlegel (1772-1829) je govoril o pravicah narodov do lastne literature. Nemci so torej kazali zanimanje za Slovence in vrsta časopisov je takrat obravnavala slovanska jezikoslovna, kulturna in zgodovinska vprašanja. Tako se je pozivil studij narodnih jezikov, delo za slovnico ter besednjak. Ta prizadevanja pa so pomagala tudi že pri narodnem zedinjenju. Dokler so se slovenski romantiki ukvarjali samo z jezikoslovjem in ljudskim izročilom, so drugod gledali na ta prizadevanja z naklonjenostjo. Ko pa je mlajša romantična generacija zahtevala več pravic za slovenscino v solah in uradih, ter tako tudi posredno narodno osamosvojitve, pa je naletela na odpor.

JERNEJ KOPITAR (1780-1844)

Rodil se je v Repnjah pod Smarno goro premoznemu kmetu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Postal je domači učitelj v Zoisovi hiši, nato njegov tajnik in knjižničar; pri njem se je jezikovno zelo izpopolnil. Leta 1808 je odsel na Dunaj studirat pravo, njegovo zanimanje pa je veljalo predvsem jezikoslovju. Kmalu se je zaposlil kot knjižničar (skriptor) v dvorski knjižnici, imenovali so ga za cenzorja slovanskih in novogrških knjig. Dosegel je čast dvornega svetnika in umrl na Dunaju.

Pridobil si je velik znanstveni ugled. Življenje v domovini pa je zasledoval predvsem preko dopisovanja z Zoisom, sam pa je vanj posegel v crkarski pravdi in kot cenzor Kranjske čbelice, pri cemer pa je bil Kopitar krivicen. Po političnem prepričanju je bil avstroslavist; nase prihodnost je videl v okviru Avstrije. Sanjal je o tem, da bo katoliska Avstrija postala središče slovanske znanosti. Ideal mu je bila nemška znanost in klasična Goethejeva umirjenost, ne pa romantično zanesenjastvo.

Leta 1809 je izšla njegova slovnica (nemska) *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark* (Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroskem in Stajerskem). To je prvi znanstveni opis slovanskega jezika. Uveljavil je nacelo s slovnico in predgovorom, da mora slovnica biti samo zapisovalec pravil, ki jih ugotovi v jezikovnem razvoju, ne pa zakonodajalec. Kopitar je potrdil jezikovno izročilo protestantov, dopolnjeno z gorenjskimi oblikami, razodel pa je tudi prizadevanje za zedinjevanje Slovencev, saj Kopitar govori o Slovencih, ne samo o Kranjcih. Slovnica ima uvod, v katerem Kopitar ugotavlja, da je treba jezik očistiti v besediscu in slogu. Pravi, da slovensko izobrazenstvo sicer govori slovensko, misli pa po nemško. Jezika bi se morali učiti od ljudstva, ces da je mestna govorica popacena z nemščino. Govori tudi o potrebi po stolici za slovenski jezik, o tem, da je potreben slovar, razmislija pa tudi o novem crkopsiju in si zeli novega Cirila za nas, ki bi izumil drugacen crkopsis.

Kopitar je imel vec somisljenikov in je pri svojih ucencih pozdravil slovnica dela, ki pa so se opirala na narecja, s tem pa je bilo zaustavljeno prizadevanje za jezikovno enotnost. Kopitar je bil velik jezikoslovec, toda ocenjeval je tudi literaturo, tu pa je imel zgresene nazore. V poeziji je postavljajal za zgled ljudsko pesem (predvsem srbsko) in na jezikoslovje je gledal kot konservativci s svojimi nazori. Z navdusenjem je govoril in pisal o razsirjenosti in stevilu Slovanov in o najlepsem slovanskem jeziku. Iz takega navdusenja je nastala njegova panonska teorija, ki je bila znanstveno zavrnjena. Ilirsko misel, da bi opustil svoj literaeni jezik, je zavrgel.

Po slovnici pa je Kopitar izdal se knjigo *Glagolita Clozianus*, v kateri je objavil med drugim tudi Brizinske spomenike in ravno ob tem in ob glagolskem rokopisu je razvil svojo panonsko teorijo. Kopitar je vzgojil vec pomembnih slovnicaarjev.

FRANC METELKO (1789-1860)

Franc Metelko se je rodil v Skocjanu pri Mokronogu. Leta 1817 je dobil stolico za slovencino na ljubljanskem liceju in bil gimnazijski profesor. Njegova predavanja so poslusali poleg bogoslovcev tudi izobrazenci tiste dobe, ker je govoril tudi o metriki in s tem vzpodbujal k pesniskemu delu. Najbolj je znan po nemsko pisani slovnici *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Kärnigreich Illyrien und in den benachbarten Provinzen* iz 1825. V njej je natisnil tudi Brizinske spomenike, knjizni jezik pa je skusal nasloniti na ljudsko govorico v pisavi in izgovoru. Naslonil se je na dolencino. Precej je razsiral rabo polglasnika, s tem pa je povzročil tezave tisim, ki tega znaka niso poznali. Po Kopitarjevi ideji je ustvaril crkopsis, ki je bil mesanica latinice, cirilice in drugih znamenj. Ta crkopsis, metelcica, je dobil ironicno poimenovanje zabica ali krevljica. Slovnica je dobila drugo izdajo 1830, takrat pa se je vnel crkarski boj in metelcica je bila 1833 uradno prepovedana.

PETER DAJNKO (1787-1873)

Peter Dajnko se je rodil pri Radgoni v kmecki družini. Eno leto pred Metelkom, 1824, je prisel v svoji slovnici na dan z novo abecedo, ki je bila tudi mesanica razlicnih znamenj, namesto knjiznega jezika pa je uvajal vzhodno stajerscino. Pridobil je nekatere somisljenike, da so tiskali v dajnsnici. Da je bila dajnsnica prepovedana leta 1837, je pripomogel Anton Murko iz Slovenskih goric, ki je tudi izdal slovnico 1832, v kateri je zavrnil obe reformi, obdrzal bohoricico, uposteval osrednji knjizni jezik, priporocal pa nekatere stajerske oblike.

KRANJSKA CBELICA

MATIJA COP (1797-1835)

Matija Cop se je rodil v Zirovnici v kmecki družini. Solal se je v Ljubljani, deloma tudi na Dunaju. Nato je bil leto dni v ljubljanskem bogoslovju, vendar ga je zapustil in postal gimnazijski profesor na

Reki. Isti poklic je od 1822 do 1827 opravljal v Lvovu na Poljskem, kjer je honorarno predaval tudi na univerzi. Vrnil se je v Ljubljano in najprej učil v gimnaziji in postal bibliotekar v licejski knjižnici. Leta 1835 je utočil med kopanjem v Savi blizu Tomacevega.

Bil je izrazit znanstvenik, vendar bolj pasiven kot primeren za javno delovanje s pisanjem. V javnih nastopih je bil previden in preudarjen. Tudi kot cenzor Kranjske čbelice je ravnal previdno, da ne bi izzval nasprotnikov. V odločilnih trenutkih pa je vendar pokazal odločnost. Njegova izobrazba je bila izredna, saj je znal okoli 19 jezikov, imel je pregled nad precejšnjim delom sodobne estetike, literarne teorije, predvsem pa anticne, srednjeveške, renesančne, predromantične in romantične književnosti. Ker je bil nenehno zakopan v studij, je malo objavil. Zelo pomembna pa so njegova pisma in osebni stiki, z obojimi je močno vplival na sodobnike, zlasti na Preserna. Javno, odločno je posegel v kulturno dogajanje 1833 v zvezi s crkarsko pravdo. Njegov spis *Slowenischer ABC-Krieg* (Slovenska abecedna vojna) v dveh nadaljevanjih, ki ju je objavil v listu *Illyrisches Blatt*, je preprecil nepotrebno crkarsko reformo in hkrati uveljavil sodoben pogled na razvoj književnosti, katere osrednja oseba je bil Preseren. Pomemben je tudi njegov bibliografski pregled slovenske literature, ki ga je prispeval za Safarikovo zgodovino južnoslovanskih literatur (izšel se 1864). Cop je bil tudi velik zascitnik in zagovornik Kranjske čbelice. Bil je prvi slovenski literarni kritik, literarni teoretik in zgodovinar v pravem pomenu besede, ceprav je kritiko zasnoval ze Zois v svojih pismih. S svojimi slovstvenimi nazori je močno vplival na Presernov pesniski razvoj. S svojimi posegi v crkarsko pravdo je obenem s Presernom zavrnil Kopitarjevo kulturnopolitico misel in slovensko literaturo utemeljil kot literaturo, presejajoco utilitarne spone.

Pismo Jerneju Kopitaru (16. maja 1830)

Pismo je Cop poslal Kopitarju na Dunaj, z njim je bil do 1833 v spostljivih stikih. Pisal ga je neposredno po izidu prvega zvezka Kranjske čbelice, ki jo je hotel Kopitarju priporociti in ga kot pomembno avtoriteto pridobiti za nadaljni nacrt. To mu ni uspelo, saj je Kopitar kot cenzor tretje številke potegnil z nasprotniki Čbelice® in zavrl izid cetrtte številke za eno leto. Temeljno nasprotje med Copom in Kopitarjem pa je razvidno ze iz tega pisma. Cop skusa Kopitarja prepriicati, da je leposlovni casopis potreben predvsem izobrazencem, ker bo le na ta nacin mogoce kultivirati slovenski jezik. Kopitar pa je imel drugacen, se razsvetljenski nacrt: literatura naj služi predvsem kmetom.

Nova pisarija

To je pesnitev v tercinah v obliki dialoga med ucencem in pisarjem. Pisar govori ucencu kako naj pise in kaj naj pise. Na Kranjskem ze vsi pisejo, ucenec se hoce vrniti v to skupino in prosi pisarja, naj ga nauči, kako in kaj misli o vsebini, o slogu, sprasuje ga za nasvete glede pisanja domace poezije. Ce ucenec zeli postati pisec, se mora nauciti zlati uk, boji naj se tujih besed, proza naj bo brez lepote, poje naj brez navdiha in bo pesem vsem draga. Ce hoce biti klasik, naj poje v kmeckem jeziku; ce pise v rovtarskem jeziku, bo za Slovence cudezni pevec, ce hoce spoznati lepote slovenscine, mu priporoca, naj gre v rovt. Pesnistvo se pisarju zdi enostavno. V tej satiricni pesnitvi se ucenec v bistvu norcuje iz pisarja in njegovih nazorov.